

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-1.27>**I. В. Середа**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті здійснено аналіз важливих аспектів організації та реалізації корекційно-виховної роботи педагога з дітьми з особливими освітніми потребами. Акцент зроблено на діагностиці порушень, урахуванні вікових нормативів та закономірностей розвитку, змісті та формах корекційної роботи педагога з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Корекційно-виховна робота педагога з дітьми з особливими освітніми потребами є складовою частиною комплексного корекційно-реабілітаційного процесу. Серед її важливих завдань відновлення й розвиток пізнавальних та емоційно-вольових процесів, забезпечення максимально повної адаптації дитини в суспільстві, формування позитивних рис її особистості.

Виховання передбачає врахування специфіки аномального розвитку і вікових особливостей дитини. Тому корекційно-виховна робота завжди включає діагностику, головними орієнтирами якої виступають якісні новоутворення особистості, особливості розвитку дитини, симптоми системних недорозвинень і аномалій, а також знання нормативних вікових закономірностей психічного, соматичного, сенсорного розвитку дитини. Важливим аспектом є орієнтація на чутливі етапи розвитку дитини.

Одним із поширених видів психофізичних порушень у дітей є розлади мовлення. Найважливішим стимулом у мовленнєвому розвитку виступає спілкування дитини з дорослим, створення сприятливих для неї емоційно-психологічних умов, обов'язкової позитивної мотивації. У багатьох випадках мовленнєва патологія супроводжується різними неврологічними порушеннями, що потребує не лише роботи дитини з логопедом, а і медичного та психологічного супроводу.

Дослідження показало, що лише правильно спланована й організована корекційно-виховна робота, адекватна типу порушення, рівню розвитку, індивідуальним особливостям і потенційним можливостям дитини, сприяє продуктивному здійсненню лікувально-реабілітаційного процесу та закріпленню його позитивних результатів. Найбільш ефективним фахівці вважають комплексний корекційний вплив, який поєднує здійснення лікувальних та педагогічних заходів у єдину збалансовану систему.

Ключові слова: спеціальний педагог, діти з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічна діагностика, вікові нормативи розвитку, корекційно-виховна робота спеціального педагога.

Постановка проблеми. В умовах модернізації вітчизняної системи освіти змінюються підходи до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, актуалізується пошук ефективних методів і технологій спеціальної освіти з урахуванням сучасних потреб та вимог сьогодення. Важливою складовою частиною комплексної корекційно-педагогічної та лікувально-реабілітаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є корекційно-виховна робота спеціального педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи спеціальної освіти й окремі аспекти корекційно-виховного процесу розглянуті в наукових дослідженнях багатьох учених, серед яких: В. Бондар, Л. Виготський, С. Забрамна, І. Єременко, С. Конопляста, С. Миронова, О. Нагорна, Н. Назарова, М. Певзнер, Б. Пузанов, Л. Руденко, В. Синьов, Н. Стадненко, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Шипіцина, Д. Шульженко й інші. Проте малодослідженими поки що залишаються

проблеми організації та реалізації корекційно-виховної роботи спеціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами.

Метою статті є аналіз основних аспектів організації та реалізації корекційно-виховної роботи спеціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами.

Вклад основного матеріалу. Загальною метою корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є відновлення й розвиток пізнавальних та емоційно-вольових процесів, забезпечення максимально повної адаптації особистості в суспільстві, формування позитивних рис особистості, варіативна адаптація до змінених умов, корекція пізнавальної й емоційно-вольової сфер особистості; формування адекватної самооцінки та рівня домагань [4; 6].

Корекційно-педагогічний вплив спеціального педагога сприяє розвитку пізнавальних та психічних процесів дитини, її мовлення, сенсорики, моторики тощо. Ця робота часто поєднується з

іншими ланками комплексного відновлювального лікування. Так, лікар рекомендує індивідуальну терапію для дитини, здійснює медикаментозне лікування. Реабілітолог застосує спеціальні прийоми масажу, навчає дітей закріпленню певних рухів, фіксації погляду тощо. Логопед проводить спеціальні вправи для тренування артикуляційного апарату.

Основна мета виховної роботи зосереджується на формуванні особистості дитини, її соціалізації. Тому у практичному плані корекційне виховання сприяє розвитку потреби дитини в комунікації, емоційному пізнанні навколишнього світу. Адже ця потреба не є вродженою, і за умови нормального перебігу розвитку виховується в ранньому дитячому віці.

Правильно спланована й організована корекційно-виховна робота сприяє ефективному проведенню лікувальної роботи та закріпленню її позитивних результатів. У процесі спеціальних занять педагог-дефектолог розвиває в дітей пам'ять і сприйняття, увагу й уяву. Також розвивається координація рухів дитини, удосконалюються її мовленнєві функції. Найбільш ефективним фахівці вважають комплексний корекційний вплив, який поєднує здійснення лікувальних та педагогічних заходів у єдину збалансовану систему [1; 3; 5; 7].

Корекційне виховання передбачає врахування специфіки аномального розвитку і вікових особливостей дитини. Тому невід'ємною складовою частиною практичної діяльності спеціального педагога є виявлення дітей із відхиленнями в розвитку, їх диференційна діагностика. Психолого-педагогічні діагностичні методики використовуються в комплексному обстеженні дітей із метою визначення їхніх навчальних можливостей та вибору найбільш прийняттого варіанта навчання: за класичним варіантом загальноосвітньої підготовки, за інтегрованою або інклюзивною формою, навчанням у спеціальній школі певного типу, індивідуальним навчанням. Надалі діагностика є постійною складовою частиною корекційно-педагогічного процесу для побудови корекційних програм для подальшого навчання, виховання та розвитку дитини. Вона дозволяє максимально індивідуалізувати корекційно-виховний вплив, з урахуванням наявних і потенційних можливостей дитини.

Спеціальний педагог (психолог), який визначає вид відхилення в розвитку дитини та його природу, передусім звертає увагу на збережені можливості та позитивні сторони особистості, щоб на їхній основі планувати корекційно-виховну роботу. Роль головних орієнтирів у дефектологічній діагностиці відіграють якісні новоутворення особистості, динамічні та структурні особливості розвитку дитини, симптоми первинних і вторинних (третинних) системних недорозвинень і аномалій розвитку. Фахівцям важливо з'ясувати, що лежить

в основі порушення: внутрішні потреби і мотиви дитини, порушення її органів та систем або, можливо, недостатність чи неадекватність впливів на неї зовнішнього середовища.

Комплексне виконання діагностичних завдань дозволяє спеціальному педагогу / дефектологу, психологу спрогнозувати перспективи розвитку особистості дитини та відповідно спрямувати корекційно-виховну роботу з нею. Лише за чіткого розуміння особливостей розвитку дитини на певних вікових етапах в межах норми, а також патогенетичних особливостей і механізмів різних форм аномального розвитку педагог матиме можливість проведення раціональної й обґрунтованої корекційно-виховної роботи.

Діагностика аномального розвитку передбачає передусім знання нормативних закономірностей психічного, соматичного, сенсомоторного розвитку дитини. Для кожного наступного періоду розвитку дитини є характерним функціональне дозрівання певних структур організму. За своїми чіткими нормами розвивається рухова, або моторна активність дитини: від перших рефлексів новонародженого (хапати, смоктати) до самостійних спроб утримувати голову (1–2 місяці), перевертатися (3–4 місяці), сидіти (7–8 місяців), стояти (9–10 місяців) і, нарешті, робити перші кроки (11–12 місяців). Розвиток мовлення дитини в нормі проходить тривалий шлях від окремих криків (новонароджений) і поступового зосередження на мовленні дорослого (1–2 місяці) до агукання та гуління (3 місяці), лепету (5–6 місяців), перших слів (1 рік), простих речень (1 рік 8 місяців – 2 роки) до утворення багатослівних речень (3 роки) і, нарешті, повного оформлення звуковимови (5 років).

У кожному періоді зона найближчого розвитку дитини на рівні потреб і конкретних мотивів формується у процесі операційно-технічного збагачення попереднього досвіду соціальної та комунікативної поведінки, пізнавального, сенсорного, моторного розвитку. Водночас, як зазначав Л. Виготський, у співдружності, під керівництвом, за допомогою дорослого дитина завжди може зробити набагато більше і вирішити більш складні завдання, ніж зробила б це самостійно [2]. Проте А. Запорожець (1978 р.) наголошував на тому, що діти виявляють підвищену чутливість не до всіх, а лише до певного роду навчально-виховних впливів. Така підвищена чутливість дитини до тих чи інших типів емоційно виразних знакових впливів у різні періоди раннього розвитку пов'язана з дозріванням відповідних нервових структур і накопиченням певних енергетичних та інших ресурсів. Ідеться про так звані сенситивні періоди розвитку, тобто періоди, найбільш сприятливі для розвитку окремих функцій дитини, засвоєння нею відповідних знань і вмінь.

Але варто пам'ятати, що актуальні анатомо-фізіологічні передумови сенситивних періодів та зони найближчого розвитку можуть бути втілені, по-перше, лише у процесі тісної емоційної взаємодії з дорослими, по-друге, тільки за умови безперервного соціально зумовленого структурування такої діяльності. Поза емоційного контакту та спілкування з дорослим можливості сенситивних періодів раннього онтогенезу можуть виявитися непоправно загубленими, а активність відповідних нервових структур залишиться соціально нерегламентованою. Тому навчити дитину основам повноцінної комунікації, соціальним навичкам неможливо поза соціумом, без тісної взаємодії та спілкування з дорослими. Найважливішим стимулом у мовленнєвому розвитку, наприклад, є спілкування дитини з дорослим. За інших умов матимемо наслідки так званого процесу навчального обмеження у вигляді несформованих емоційних та поведінкових реакцій, нерозвиненого або недорозвиненого мовлення тощо. І подолати їх буде дуже непросто, а іноді – і взагалі неможливо.

Особливої уваги потребує робота спеціального педагога / логопеда з різного роду розладами мовлення в дітей. Адже в багатьох випадках мовленнєва патологія може супроводжуватись різними неврологічними порушеннями. Як свідчить логопедична практика [8], часто розладами мовлення супроводжуються дитячі паралічі.

Передусім варто пам'ятати, що система корекційної психолого-педагогічної роботи з дітьми, які мають розлади мовлення, має здійснюватися лише у сприятливих для дитини емоційно-психологічних умовах, за обов'язкової позитивної мотивації. Важливо досягти максимальної активності та зацікавленості дитини в усуненні наявних мовленнєвих дефектів.

У корекційному процесі використовують зоровий контроль за допомогою дзеркала, особливо коли працюють над артикуляційною моторикою. Мовленнєва терапія здійснюється в комплексі із загальними лікувально-реабілітаційними заходами. Це зумовлено взаємопов'язаними механізмами розвитку дрібної моторики та мовлення: розвиток маніпулятивної діяльності рук і формування мовлення відбуваються паралельно один одному.

За наявності в дітей із руховими порушеннями вираженої дизартрії рекомендується включати в заняття з розвитку мовлення вправи для регуляції дихання та голосоутворення, тренування вимови губних звуків, диференціювання свистячих і шиплячих звуків, які важко розрізнити. Великого значення для відтворення дитиною доступного мовленнєвого матеріалу набуває осмислення нею складних логіко-граматичних конструкцій. Необхідно також розвивати фонематичний слух, слухову увагу дитини, уміння свідомо сприймати озвучений мовленнєвий матеріал [8].

У роботі з дитиною з вираженими руховими порушеннями, особливо різного роду церебральними паралічами, суттєву роль у розвитку мовлення відіграє зменшення патологічної рефлексорної активності. Тому з метою придушення патологічної активності мовленнєвої мускулатури варто здійснювати поетапне, як і в разі норми, формування домовленнєвої та мовленнєвої діяльності. Ця умова є вкрай необхідною у здійсненні логопедичної роботи з дітьми віком до 2-х років.

Під час організації логопедичних занять із дитиною, яка страждає, наприклад, на псевдобульбарний параліч, важливо подбати про формування в неї жувальної функції. Варто відокремити дихальні рухи і голосові реакції від загальної м'язової активності, стимулювати й розвивати звукову комунікацію. Дуже важливо викликати в дитини звуки гуління, щоб на основі вроджених наслідувальних реакцій надати їм різноманітної інтонаційної виразності. Стимулювання комунікативної, зокрема голосової і мовленнєвої, активності на всіх етапах розвитку дитини з вадами мовлення є одним із найважливіших завдань [8].

Серед вагомих чинників, що затримують інтелектуальний та мовленнєвий розвиток дітей із вродженими та набутими в ранньому віці ураженнями нервової системи, які поєднуються з руховими порушеннями, можна виділити затримку випрямляючих рефлексів. Хвора дитина виявляється позбавленою можливості утримувати голову, сидіти, стояти, ходити. Це, у свою чергу, заважає її нормальному диханню та голосоутворенню, рухам мовленнєвої мускулатури, значно уповільнює і спотворює розвиток вищих нервових функцій. Тому заняття з розвитку мовлення й інтелекту дитини варто поєднувати із заняттями лікувальною фізкультурою, спрямованими на розвиток випрямляючих рефлексів, а також опорної, хапальної та маніпулятивної діяльності рук. Педагог-дефектолог і логопед повинні працювати в тандемі, співвідносити темпи моторного та мовленнєвого розвитку дитини і стежити за тим, щоб моторне навантаження в мовленнєвій діяльності було адекватним.

Анатомічна близькість коркових зон іннервації мовленнєвих м'язів і м'язів рук (особливо кисті та великого пальця), а також значна роль ручної домінантності у формуванні домінантності півкульної зумовлюють необхідність розвитку функціональних можливостей правої руки. Така діяльність сприятиме функціональному й анатомічному дозріванню коркових відділів рухового аналізатора й мовлення. Також, за необхідності, логопед проводить роботу з виправлення недоліків вимови, розширення словникового запасу, удосконалення граматичного ладу, розвитку здатності правильно і послідовно викладати свої думки.

Не менш важливим напрямом логопедичної роботи є виховання гармонійно розвиненої особистості. Основним завданням водночас є усунення в дітей мовленнєвих патологій та розладів, які позначаються на загальному розвитку, комунікації, соціалізації, формуванні самооцінки.

Основною формою логопедичної роботи є логопедичні заняття, у процесі яких здійснюється безпосередній корекційно-виховний вплив на дитину. Усі інші форми є допоміжними, оскільки реалізують непрямий логопедичний вплив, доповнюють або закріплюють результати прямого впливу. Логопедичні заняття можуть проводитись як індивідуально, так і із групою дітей. Проте для тренування мовленнєвого спілкування дитини, виховання правильних навичок її поведінки в колективі провідною формою є саме групові заняття. Індивідуальна форма занять реалізується у вигляді бесід психотерапевтичного характеру, додаткових вправ із корекції неправильної вимови тощо. В організації логопедичних занять важливо дотримуватись основних дидактичних принципів: вони мають бути регулярними, систематичними та послідовними, проводитись з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, спиратись на свідомість і активність дітей, бути обладнаними необхідними методичними посібниками, наочними та технічними засобами, сприяти міцності навичок правильної мови та поведінки.

Корекційно-педагогічна робота логопеда складається з кількох розділів, як-от: виховання рухових функцій, виховання навичок, виховання мови, соціальне пристосування. Великого значення надають також розвитку особистісних якостей та підготовці дитини до школи. Така діяльність містить завдання з розвитку мовлення, слухового сприйняття та ритму, зорової уваги і пам'яті, підготовки до письма тощо. Із тренувальних вправ використовують розфарбовування, штрихування, переміщення руки в потрібному напрямку, роботу в певних межах, наприклад, із трафаретами.

Висновки і пропозиції. Отже, корекційно-виховна робота з дітьми з особливими освітніми

потребами є невід'ємною частиною комплексного корекційно-лікувального та реабілітаційного процесу. Серед важливих аспектів її організації та реалізації можна визначити діагностику порушень, урахування вікових нормативів та закономірностей розвитку, відбір змісту та форм здійснення корекційної роботи адекватно типу порушення, рівню розвитку, індивідуальним особливостям та потенційним можливостям дитини.

Як свідчить практика, лише правильно спланована й організована корекційно-виховна діяльність сприяє ефективному проведенню лікувальної роботи та закріпленню її позитивних результатів.

Список використаної літератури:

1. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
2. Выготский Л. Собрание сочинений: в 6 т. Москва: Педагогика, 1984. Т. 4. 305 с.
3. Демченко І. Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Умань: АЛМІ, 2015. 154 с.
4. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. Київ, 2011. 528 с.
5. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «Атопол», 2016. 152 с.
6. Нагорна О. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 99 с.
7. Серєда І., Савінова Н., Стельмах Н. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: монографія. Миколаїв: Іліон, 2019. 190 с.
8. Серєда І. Використання технологій корекційно-виховної роботи у практичній діяльності спеціальних педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 4. С. 212–217.

Sereda I. Correctional and educational work of a special teacher with children with special educational needs

The article analyzes important aspects of the organization and implementation of correctional and educational work of a teacher with children with special educational needs. The emphasis is on the diagnosis of disorders, taking into account age standards and patterns of development, the content and forms of correctional work of a teacher with children with speech disorders.

Correctional and educational work of a teacher with children with special educational needs is a component of a complex correctional and rehabilitation process. Among its important tasks are the restoration and development of cognitive and emotional-volitional processes, ensuring the fullest possible adaptation of the child in society, the formation of positive traits of his personality.

Education involves taking into account the specifics of abnormal development and age of the child. Therefore, correctional and educational work always includes diagnosis, the main guidelines of which are qualitative neoplasms of the personality, features of child development, symptoms of systemic underdevelopment and anomalies, as knowledge of normative age patterns of mental, somatic and sensorimotor development of the child.

One of the common types of psychophysical disorders in children is speech disorders. The most important stimulus in speech development is the communication of a child with an adult, the creation of favorable emotional and psychological conditions for him. In many cases, speech pathology is accompanied by various neurological disorders, which requires not only the child's work with a speech therapist, but also medical and psychological support.

Only properly planned and organized correctional and educational work, adequate to the type of disorder, level of development, individual characteristics and potential of the child, contributes to the productive implementation of the treatment and rehabilitation process and consolidation of its positive results. The most effective experts consider a comprehensive corrective action, which combines the implementation of therapeutic and pedagogical measures in a single balanced system.

Key words: *special teacher, children with special educational needs, psychological and pedagogical diagnostics, development standards, short-term development of special teacher's robot.*